

Vakdidactisch Eindwerkstuk

(Bieger, 2016)

'Hoe houd ik droge voeten?'

Student	Els Buitenhuis
Studentnummer	296201
NHL e-mailadres	buit1200@student.nhl.nl
Opleiding	Lerarenopleiding Aardrijkskunde
Croho-code	35201
Traject	Deeltijd
Code Toetseenheid	TE.ECS.Dt.PP.12.D-Vakd.eindw.AK
Deelbeoordeling	-
Begeleider	Hetty van der Woude
Examinator(en)	Hetty van der Woude
Inleverdatum	17-06-2016

Door het inleveren van dit product verklaar ik dat het product eigen werk is en dat het vrij is van plagiaat.

Inhoud

Inleiding	3
Visie	4
Verantwoording vakinhoud en didactiek	7
Verantwoording geraadpleegde bronnen en literatuur	11
Reflectie en evaluatie	12
Bibliografie	14
Leerlingenboek	
Docentenhandleiding	

Inleiding

Voor u ligt het begeleidend verslag bij het vakdidactisch eindwerkstuk. Dit eindwerkstuk is een afsluitend onderdeel van de lerarenopleiding aardrijkskunde aan de Noordelijke Hogeschool in Leeuwarden.

In dit verslag kunt u als eerste mijn visie lezen, dit is een visie op zowel het vak aardrijkskunde als het onderwijs in het algemeen.

Daarna volgt de verantwoording van de vakinhoud en didactiek die zijn terugkomen in het leerlingenmateriaal en de docentenhandleiding. Hierin wordt beschreven welke keuzes gemaakt zijn en waarom. De onderbouwing van deze keuzes is gemaakt aan de hand van literatuur. En in deze onderbouwing is mijn eigen visie terug te zien. De koppeling met de kerndoelen van de overheid staat uitgebreid beschreven in de docentenhandleiding.

Vervolgens geef ik een verantwoording voor de gebruikte bronnen en literatuur. De uitgewerkte bronnenlijst en bibliografie staan in de docentenhandleiding. Hierin staat voor elke paragraaf weergegeven welke bronnen er voor de tekst, afbeeldingen en figuren zijn gebruikt. De bibliografie in dit verslag vermeldt alleen de bronnen en literatuur die voor het begeleidend verslag gebruikt zijn.

Tenslotte kunt u mijn reflectie en evaluatie lezen op het maken van het vakdidactisch eindwerkstuk. Ik kijk terug op het gemaakte werk en het proces waarmee dit tot stand gekomen is.

Na alle onderdelen van het begeleidend verslag vindt u het leerlingenboek en de docentenhandleiding. Deze heb ik bewust aan het eind van dit verslag toegevoegd zodat de paginanummering van beide documenten goed blijft en ze los van dit verslag in de praktijk gebruikt kunnen worden. Ze staan daarom zonder paginanotering in de inhoudsopgave. Het leerlingenboek en de docentenhandleiding vormen samen de basis van het eindwerkstuk.

Els Buitenhuis
Docent Aardrijkskunde, Greijdanus College Zwolle
Student lerarenopleiding Aardrijkskunde, NHL

Visie

Aardrijkskunde zie ik als één van de vakken waarbij leerlingen veel leren over de wereld om hun heen en hoe ze daar zelf mee om (kunnen) gaan. Het heeft een grote maatschappelijke functie. Het KNAG (Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap) omschrijft het doel van het vak aardrijkskunde als volgt:

Aardrijkskunde draagt bij aan de vorming van jonge mensen tot zelfstandige en kritische burgers door ze systematisch kennis, inzicht en vaardigheden te laten verwerven waarmee zij zich een mening kunnen vormen over de dynamische regionale verscheidenheid in de wereld, Europa, Nederland en hun eigen omgeving. (knag.nl, 2002)

Het vak komt dichtbij de eigen omgeving van de leerlingen. We hebben bijv. wel eens een 'warme truiendag' op school. Dit sluit naadloos aan bij onderwerpen zoals milieuproblemen en verschil tussen rijk en arm. Leerlingen daar bewust van maken zie ik als één van de doelen van het vak aardrijkskunde. Maar ook onderwerpen die wat verder van ze af staan, zoals andere culturen, klimaten en gebieden.

Het KNAG omschrijft het als de vorming van jonge mensen tot zelfstandige en kritische burgers. En het leren vormen van een mening over de regionale verscheidenheid, ver weg en dichtbij. Juist bij een vak als aardrijkskunde komen regelmatig maatschappelijke vraagstukken naar voren. Door regelmatig een klein stukje van het journaal, of een youtube-filmpje laten zien kun je de actualiteiten heel dichtbij de leerlingen brengen. En dan merk je dat ze er zelf ook bewust mee bezig gaan, thuis ook gaan kijken en zelf ook met filmpjes of artikelen aankomen. Dat vind ik echt geweldig! We leven in een multiculturele samenleving. Als er ophef is over Koningin Beatrix die een hoofddoek draagt bij een bezoek aan een moskee, dan kun je daar heel mooi op in gaan. Ik vind het ook belangrijk dat leerlingen beseffen dat wij het in Nederland heel goed hebben. Ondanks de crisis kun je ze wel wijzen op het goede leven wat wij hier hebben. Iets waar we heel dankbaar voor mogen zijn.

Ik werk bewust op een christelijke school. Leerlingen leren om kritisch te kijken naar wat er om hen heen gebeurt is van groot belang, om dat te doen vanuit een christelijk perspectief geeft het zoveel meerwaarde. WWJD (What Would Jesus Do?) is een bekende term. Wat zou Jezus doen? Hoe kijkt hij naar deze wereld? Iets wat ik de leerlingen niet zomaar op leg, maar ze juist bewust over wil na laten denken. Hoe kunnen wij het beste omgaan met deze wereld en de vele verschillende mensen die erop leven vanuit de liefde van God. De wereld is een geweldige plek waar veel valt te zien en te ontdekken. Die wereld hebben we van God gekregen en het is dan ook onze taak om er zo goed mogelijk mee om te gaan. Dat geeft een diepere lading aan een onderwerp als milieuproblemen. Niet alleen kijken naar wat er speelt, maar ook kijken naar mijn eigen rol hierin en wat is mijn 'taak' als christen. En juist deze geweldige wereld en alles daarom heen is de kern van het vak aardrijkskunde!

Het KNAG noemt ook de samenwerking met andere vakken. Hierbij worden verschillende thema's genoemd waarbij samenwerking tussen aardrijkskunde en geschiedenis veelal naar voren komt. Iets wat terug te zien is in mijn eigen lespraktijk, in mijn lessen en bijvoorbeeld door een gezamenlijk project met het vak geschiedenis.

Leerlingen leren op veel verschillende manieren. Natuurlijk is er het boek en de bijbehorende opdrachten. Soms laat ik daar alles van maken (huiswerk), soms maak ik een selectie van de belangrijke opdrachten. Ook laat ik leerlingen zelf dingen uit zoeken. Via internet kunnen ze zo ontzettend veel informatie vinden! En als ze een eigen product hiervan maken, dan wordt het ook echt iets van hun zelf. Een buitenles is ook erg leuk om te doen, maar niet altijd haalbaar door tijdgebrek. Ik laat de leerlingen tijdens het hoofdstuk over verschillende wijken wel vaak even de dichtstbijzijnde wijk ingaan met een aantal vragen. En tijdens één van de projecten gaan de leerlingen onder andere bij de IJssel en in Hattem en Zwolle kijken.

Samenwerken is ook een onderdeel van mijn lessen. In het boek 'Effectief leren' wordt samenwerkend leren genoemd als vorm van effectief leren:

Voor een langdurige beklijving van het geleerde is het effectief wanneer leerlingen de aangeboden informatie zelf bewerken, zelf beargumenteren, zelf herformuleren of zelf toepassen. Samenwerkend leren stimuleert het hardop bewerken van kennis, net als het stellen van vragen. (Ebbens & Ettekoen, 2009)

Ik stimuleer leerlingen ook altijd om met elkaar te overleggen. Bijvoorbeeld tijdens het uitwerken van de opdrachten in het werkboek. Als ze er zelf niet uitkomen kunnen ze eerst overleggen met degene die naast hun zit. Als het dan nog niet lukt dan help ik ze waar nodig. Eén van de manieren van samenwerken die in het boek 'Effectief leren' ook genoemd wordt. Verder gebruik ik tijdens de les verschillende werkvormen, zoals het maken van een placemat of denken-delen-uitwisselen. Hierbij worden leerlingen uitgedaagd om eerst zelf na te denken en vervolgens te delen met andere leerlingen. Daardoor leren ze zelf te beargumenteren en te verwoorden wat ze van een onderwerp vinden. Iets wat hierboven als effectief leren benoemd wordt.

Mijn rol als docent bevat meerdere onderdelen. Als eerste enthousiast zijn over het vak, dan krijg je leerlingen ook sneller enthousiast. Stimuleren om zelf dingen uit te zoeken. Ik ben niet altijd een fan van mobiele telefoons in de klas, maar het kan een mooi hulpmiddel zijn om leerlingen uit te dagen zelf iets op te zoeken. Mijn rol als docent is op dat moment meer begeleidend. Maar ik merk ook dat ik vaak een leidende rol heb. Sommige begrippen zijn behoorlijk pittig en in het boek wordt niet alles even helder en in makkelijke taal uitgelegd. Daarom probeer ik het vak te koppelen aan hun beleavingswereld en eigen ervaring.

Voor veel leerlingen zijn begrippen, maar ook geografische patronen en processen, vaak abracadabra. Het is de taak van de docent en de methode om die voorstelbaar te maken, zodat leerlingen snappen wat ermee bedoeld wordt. Goede leraren hebben een breed arsenaal aan voorbeelden bij de hand. (van den Berg, 2009)

Door het geven van voorbeelden uit mijn eigen leven of delen van ervaringen maak ik de abstracte begrippen concreet en komen onderwerpen die ver weg van de leerlingen staan dichterbij. Daarbij zijn de eigen ervaringen van leerlingen en hun beleavingswereld van groot belang. Vaak kunnen ze zelf ook voorbeelden noemen die aansluiten bij de leerstof. Daardoor heeft de lesstof ineens veel meer betekenis voor ze, blijft het beter in hun hoofd zitten en worden leerdoelen makkelijker behaald.

Het toetsen van de lesstof doe ik vaak aan de hand van schriftelijke overhoringen. De leerlingen leren dan meestal geen heel hoofdstuk, maar een aantal paragrafen per keer omdat hier al veel lesstof in is verwerkt. Soms geef ik meerdere toetsen over dezelfde paragrafen. Bijvoorbeeld een OB-toets (onthouden en begrijpen) over de begrippen. En dan later een OB- en IT-toets waarin ook het integreren en toepassen wordt getoetst. Ook geef ik openboek toetsen, daarbij wordt veel gewerkt met bronnen en het maken van vergelijkingen. Door te toetsen kan ik zien wat de leerlingen hebben geleerd en welke leerdoelen zijn gehaald. Dit is ook voor de leerlingen belangrijk, dat ze zien dat ze verder zijn gekomen en nieuwe leerstof en vaardigheden hebben geleerd. Naast schriftelijke overhoringen laat ik de leerlingen ook werkstukken maken en werk ik met (vakoverstijgende) projecten. Een werkstuk of projectopdracht beoordeel ik meestal aan de hand van een rubric. Op die manier is het inzichtelijk voor de leerlingen hoeveel punten ze kunnen scoren en op welke manier.

Ik werk met leerlingen in de onderbouw van het VMBO. Dit zijn leerlingen die vaak praktisch bezig zijn en snel resultaat willen zien. Afwisselen van lesvormen en de les in meerdere (korte) stukken verdelen is prettig voor deze leerlingen. Mede omdat de spanningsboog van

een aantal erg kort kan zijn. De methode sluit hierbij aan en dat probeer ik tijdens mijn lessen ook te doen. Naast de vakinhoud zijn ook vaardigheden een onderdeel van mijn lessen. Vaardigheden die nodig zijn om de opdrachten te kunnen maken en het vak te begrijpen. Maar ook sociale vaardigheden. Iets wat ook naar voren komt bij het samenwerkend leren. Juist bij deze leerlingen heeft de leerkracht ook een grote verantwoordelijkheid als opvoeder. Het zijn jonge leerlingen die in deze fase van hun leven gevormd worden tot wie ze zijn. Daar hebben ze al een goede basis voor gekregen in het primair onderwijs en thuis. En dit proces zet zich op van het voortgezet onderwijs voort. Als docent sta je midden in dit proces en heb je een enorme voorbeeldfunctie. Juist als jongeren verder kijken in de wereld en zich als pubers tegen deze wereld willen afzetten en hun eigen 'ik' vormen. Een proces waarin ik ook aanwezig ben en bewust en onbewust effect op heb. Als vakdocent, maar ook als persoon door wat ik wel en niet doe of zeg. Een belangrijk deel van docent zijn en ook het deel waarin ik altijd weer blijf leren en groeien.

Verantwoording vakinhoud en didactiek

Het maken van het vakdidactisch eindwerkstuk begon met het kiezen van een onderwerp. Een actueel geografisch vraagstuk waarbij een lessenserie gemaakt moest worden. Nu geef ik les aan de onderbouw van het VMBO aan het Greijdanus College in Zwolle. Eén van de onderwerpen die ik behandel gaat over natuurrampen, wereldwijd als in Nederland. Deze lessenserie sluit daarop aan, maar gaat ook een stukje dieper. Niet zozeer in lesstof of niveau, maar vooral door het nog actueler te maken en dichterbij te halen. Waar wordt Nederland door bedreigt en hoe dichtbij komt dit bij mijzelf? Dit is een vraag die ik leerlingen wil laten stellen. Daarom heb ik het hoofdstuk als volgt ingedeeld:

Hoofdvraag:

Hoe houd ik droge voeten?

Deelvragen:

- Waar woon ik?
- Waar krijg ik natte voeten van?
- Hoe kan ik droge voeten houden?

De vraag 'hoe houd ik droge voeten' is een actuele geografische vraag en komt heel dichtbij. Het hoofdstuk heeft een duidelijke opbouw. Eerst wordt gekeken naar waar we ons bevinden op de wereld en in Nederland. Zwolle ligt op de grens van hoog en laag Nederland en vlakbij een van de grote rivieren. De bedreigingen zijn dichterbij dan de meeste leerlingen misschien denken. En wat zijn die bedreigingen dan eigenlijk? Zowel het water van de zee als van de rivieren kan overstromingen veroorzaken. Er wordt ingegaan om de verschillende manieren waarop het land beschermt wordt tegen deze overstromingen.

Zo wordt er al een tijd hard gewerkt aan het project 'Ruimte voor de rivier' bij de IJssel. Die ligt op een paar honderd meter afstand van onze school. Er zijn veel leerlingen die elke schooldag over de nieuwe IJsselbrug fietsen. Een brug die een stuk hoger ligt dan de oude, een gevolg van het project ruimte voor de rivier.

En er wordt een link gelegd naar de veranderingen in het klimaat. Er wordt gekeken naar zowel de oorzaken als de gevolgen van klimaatveranderingen. De gevolgen zijn zeker in een laag land als Nederland snel merkbaar. En in een stad vlakbij een grote rivier moeten daarom ook maatregelen genomen worden om deze gevolgen tegen te gaan en het land achter de dijken te beschermen tegen het hoge water.

De lesdoelen staan beschreven in de docentenhandleiding en sluiten aan bij de kerndoelen van de overheid en het niveau van de leerlingen. (wetten.overheid.nl, 2016)

Het materiaal is geschreven voor leerlingen van de eerste klas TL/Havo en dat is terug te zien in de lesinhoud. Onder andere aan de verhouding tussen OB en IT. OBIT is afgeleid van de taxonomie van Benjamin Bloom en staat voor Onthouden, Begrijpen, Integreren en Toepassen. (Berben & van Teeseling, 2014)

Over het algemeen zijn er iets meer OB-opdrachten dan IT-opdrachten en lesdoelen. Daarvoor is bewust gekozen omdat dit aansluit bij zowel het niveau als het leerjaar van de leerlingen. Wel is te zien dat er een opbouw in zit. De eerste paragraaf bestaat uit veel basisbegrippen zoals getijden, reliëf en NAP. Hier is de verhouding OB en IT redelijk gelijk. Aan de hand van de eerste paragraaf worden paragraaf twee en drie verder uitgewerkt. In paragraaf twee worden onderwerpen als klimaatverandering, duinen en dijken als basis behandeld. De opdrachten zijn dan ook meer OB dan IT. In de derde paragraaf wordt verder ingegaan op deze onderwerpen en zie je daarom ook een verdieping in de soort opdrachten. In deze paragraaf is de verhouding tussen OB en IT dan ook redelijk gelijk. De docent kan hierin ook eigen keuzes maken met betrekking tot niveau en tempo.

Verder heb ik bewust ervoor gekozen om een onderdeel topografie in het hoofdstuk te verwerken. Ik vind het zelf erg belangrijk dat leerlingen een beeld hebben van Nederland, Europa en de wereld. En zeker bij dit hoofdstuk is het belangrijk om te zien waar een rivier

als de IJssel oorspronkelijk vandaan komt. Anders blijft het een losstaand iets en gaat het hoofdstuk zijn doel misschien voorbij. Daarom zit er een (klein) onderdeel topografie bij het hoofdstuk, een onderdeel dat ook getoetst wordt.

Als aanvulling op het leerlingenboek heb ik een werkboek voor veldwerk toegevoegd. Ik weet dat het praktisch gezien niet altijd haalbaar is, daarom is het ook niet als vast onderdeel in de planning opgenomen. Maar het biedt wel veel mogelijkheden tot verdieping en dichterbij brengen van de leerstof uit het leerlingenboek.

Persoonlijk heb ik al een aantal keren een soortgelijk veldwerk met de leerlingen gedaan. Soms vakoverschrijdend en meestal een combinatie van geschiedenis en aardrijkskunde. Het zien en ervaren waar het allemaal echt om gaat is ontzettend belangrijk. En concreter dan letterlijk de rivier zien stromen, het project ruimte voor de rivier in werking zien en de zomer- en winterdijk moeten tekenen, kan haast niet. Zoals in het handboek vakdidactiek aardrijkskunde staat:

Wanneer algemene geografische begrippen en processen die in de schoolboeken staan zich ook voordoen in de omgeving van de school is het vanuit didactisch oogpunt een gemiste kans als daar geen gebruik van wordt gemaakt. (van den Berg, et al., 2009)

De planning geeft een globaal beeld van hoe je het hoofdstuk zou kunnen indelen. Er is hierbij ruimte voor instructie, herhaling van eerder behandelde lesstof en het maken van opdrachten door de leerlingen. Als leerlingen tijdens de les bezig kunnen met de opdrachten biedt dat de docent de kans om hulp te bieden of extra instructie te geven waar nodig. Ook is er tijd voor het nabespreken en nakijken van de opdrachten. Hierbij kan het ADI-model gevolgd worden. Met het ADI-model wordt gewerkt via een vaste structuur: Terugblik, Oriëntatie, Uitleg, Begeleide inoefening, Zelfstandige verwerking, Evaluatie en Terug- en vooruitblik. (Berben & van Teeseling, 2014)

De docent kan zelf een selectie maken van de te bespreken opdrachten. Er staat beeldmateriaal bij dat naar eigen inzicht gebruikt kan worden. Bij het onderdeel ICT in de docentenhandleiding is een overzicht te vinden van alle filmpjes en worden zowel korte als lange versies aangeboden. Deze kunnen tijdens de instructie gebruikt worden en/of thuis bekeken worden door de leerlingen. Handig voor leerlingen die ziek zijn geweest en een les gemist hebben, of als onderdeel van flipping the classroom. (Berben & van Teeseling, 2014)

In de planning heb ik rekening gehouden met de leertijd van de leerlingen. Het opgeven van toetsen staat bijvoorbeeld ook in de planning. Dit om te voorkomen dat leerlingen te weinig tijd hebben om zich voor te bereiden op de toets. Dit is ook belangrijk bij de topografietoets. Sommige leerlingen vinden dit erg gemakkelijk, terwijl anderen het juist heel lastig vinden. Onder andere leerlingen met dyslexie kunnen moeite hebben met het automatiseren van de topografie en de begrippen in het leerlingenboek.

Voor leerlingen met dyslexie kan ook een selectie worden gemaakt van de opdrachten in het leerlingenboek. Dit hoeft niet standaard voor elke leerling met dyslexie, maar als het werktempo te laag ligt kan hiervoor gekozen worden. Dit geldt voor alle leerlingen natuurlijk. Er kan ook gekozen worden voor een verdieping als het niveau wat hoger kan.

Verder kan worden gedifferentieerd tijdens de uitleg. Er kan gekozen worden om een deel van de uitleg klassikaal te doen en een deel in een kleinere groep. Ook zijn er leerlingen die de klassikale uitleg misschien niet hoeven te volgen en die zelfstandig aan het werk kunnen gaan zonder instructie. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van het IGDI-model, waarbij ruimte is voor extra begeleiding en verlengde instructie. (Berben & van Teeseling, 2014)

Ook wordt er gedifferentieerd op leerstijl waardoor leerlingen met verschillende stijlen worden aangesproken. Een doener, denker, dromer en beslisser leert en werkt ieder op zijn

eigen manier. Het is dan ook belangrijk dat deze typen 'leerders' ook op hun eigen manier worden aangesproken dat de lesstof niet maar één van deze typen aanspreekt. (Berben & van Teeseling, 2014)

Er wordt op meerdere manieren voorkennis geactiveerd, zowel door opdrachten als tijdens de instructie. Er zijn verschillende soorten opdrachten in het leerlingenboek. Er wordt gebruik gemaakt van ICT en beeldmateriaal, zowel foto's, tekeningen en tabellen, als filmmateriaal. De actualiteiten worden aangehaald, onder andere in de vorm van nieuwsberichten. Er worden kennis en inzichtvragen gesteld. Het veldwerk maakt alles nog concreter en hierdoor wordt de lesstof op weer een andere manier behandeld. Dit concretiseren is heel belangrijk bij een vak als aardrijkskunde. Onderstaand stukje uit het handboek vakdidactiek en mijn eigen visie laat zien waarom.

Voor veel leerlingen zijn begrippen, maar ook geografische patronen en processen, vaak abracadabra. Het is de taak van de docent en de methode om die voorstelbaar te maken, zodat leerlingen snappen wat ermee bedoeld wordt. Goede leraren hebben een breed arsenaal aan voorbeelden bij de hand. (van den Berg, 2009)

Door het geven van voorbeelden uit mijn eigen leven of delen van ervaringen maak ik de abstracte begrippen concreet en komen onderwerpen die ver weg van de leerlingen staan dichterbij. Daarbij zijn de eigen ervaringen van leerlingen en hun belevingswereld van groot belang. Vaak kunnen ze zelf ook voorbeelden noemen die aansluiten bij de leerstof. Daardoor heeft de lesstof ineens veel meer betekenis voor ze, blijft het beter in hun hoofd zitten en worden leerdoelen makkelijker behaald. In dit hoofdstuk heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van visualiseren, actualiseren en kwantificeren. (van den Berg, et al., 2009)

En er wordt gewerkt aan de hand van de atlas. Een manier van werken die veel leerlingen niet gewend zijn maar die wel veel inzicht geeft in de lesstof en verdieping van de opdrachten. Hartshorne, een geograaf die wordt aangehaald in het handboek vakdidactiek, zegt er het volgende over:

'Als je iets onderzoekt en je kunt het zonder kaarten af, dan kun je je afvragen of het wel aardrijkskunde is'. (van den Berg, et al., 2009)

Persoonlijk vind ik het gebruik van de atlas bij het vak aardrijkskunde ook een vereiste. En in ieder geval het gebruik van kaarten in het leerlingenboek als er geen atlas gebruikt kan worden.

Samenwerken kan op verschillende manieren tijdens dit hoofdstuk. Belangrijk hierbij is om samenwerken niet alleen maar te zien als onderling overleggen. Natuurlijk is onderling overleg ook van groot belang, maar echt samenwerken gaat een stapje verder. Hiervoor kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van coöperatieve werkvormen. Een placemat, DDU (denken-delen-uitwisselen) en het maken van een gezamenlijk woordweb, zijn werkvormen die heel geschikt zijn om voorkennis op te halen. Dit zijn relatief simpele werkvormen die makkelijk uit te voeren zijn. Maar je kunt ook andere vormen kiezen zoals genummerde hoofden of binnencirkel-buitencirkel. Deze vormen kosten iets meer tijd en voorbereiding, maar bieden wel de mogelijkheid om de lesstof op een andere manier te behandelen. Voordeel van dit soort werkvormen is dat alle leerlingen bij de les betrokken worden en er wederzijdse afhankelijkheid ontstaat. (Förrer, Kenter, & Veenman, 2006) (Ebbens & Etteken, Effectief leren, 2009)

Het is goed om niet teveel werkvormen tegelijk te gebruiken. Zeker niet als ze voor leerlingen (en voor de docent zelf) onbekend zijn. Kies eerst een paar werkvormen uit en oefen dit met de klas. Zo krijg je het zelf snel onder de knie en leren de leerlingen er het meest van.

De toetsing bestaat uit verschillende onderdelen. Er zit een kleine topografie toets bij het hoofdstuk met plaatsnamen en namen van wateren die aansluiten bij het onderwerp en de lesstof. Verder is er een hoofdstuktoets, dit is een schriftelijke toets waarin de lesdoelen aan

bod komen. De toets is gemaakt op basis van de lesdoelen zoals die staan beschreven in de docentenhandleiding. Die leerdoelen geven aan wat de leerling moet kennen en kunnen aan het eind van een lessenserie en moet representatief zijn voor het beoogde eindniveau van de stofbeheersing. Voor mij als leerkracht is toetsing belangrijk als evaluatie van het leerproces. Behalve een cijfer voor de leerling levert het mij een beeld op van wat de leerlingen kunnen en kennen. En kan ik zelf eventueel aanpassingen maken in mijn manier van lesgeven en/of toetsen. (van den Berg, et al., 2009)

Ook bij de toetsen wordt gebruik gemaakt van verschillende soorten vragen. De uitwerking van beide toetsen staat in de docentenhandleiding. Onder andere de puntentelling, cesuur en mogelijke normering staan beschreven. De docent kan naar eigen inzicht de toetsen aanpassen en inkorten waar dit nodig is. Wel moet er een goede koppeling zijn met de lesdoelen, anders is de toets niet meer valide.

Bij alle toetsen geldt dat ze onder dezelfde omstandigheden moeten worden afgenomen en objectief beoordeeld worden. Iets waar ik zelf sterk op let bij het maken en afnemen van toetsen. Door bijvoorbeeld de lay-out altijd hetzelfde te hebben en toetsvragen te stellen op eenzelfde manier waarop ik vragen stel in de les. De hoofdstuk toets bevat duidelijke vragen en sluit aan op de leerdoelen. En ik maak gebruik van afbeeldingen op dezelfde manier als ik in het leerlingenboek doe. Het aantal te behalen punten staan bij beide toetsen aangegeven. Dit alles maakt het een duidelijke en betrouwbare toets. (van den Berg, et al., 2009)

De lay-out van het leerlingenboek sluit aan op het niveau en de manier van leren van de leerlingen. Ik heb gebruik gemaakt van veel afbeeldingen. En het lettertype is een slag groter dan gebruikelijk, namelijk Arial 12. Deze grootte wordt standaard gebruikt bij het maken van toetsen voor leerlingen met dyslexie. En ik houd dit lettertype aan omdat het duidelijk leesbaar is voor leerlingen. Dit alles maakt het materiaal duidelijk en overzichtelijk.

Verantwoording geraadpleegde bronnen en literatuur

Voor het maken van het vakdidactisch eindwerkstuk heb ik gebruik gemaakt van veel verschillende bronnen. Zo heb ik onder andere een aantal boeken van Berendsen gebruikt die veel informatie bevatten over landschappen in Nederland. Onderwerpen als getijden (paragraaf 1), verandering van het landschap door de mens (paragraaf 2), duinen en dijken (2 en 3), en klimaatverandering (2) worden in meerdere van de boeken van Berendsen behandeld. Ook heb ik Engelstalige boeken als Global Geography en Physical Geography gebruikt. Verder heb ik voornamelijk informatie op internet gevonden. Zeker als het gaat om specifieke onderwerpen als ruimte voor de rivier.

Afbeeldingen (bronnen en figuren) heb ik veelal gevonden via internet. Soms was het een hele zoektocht om de juiste afbeelding te vinden, maar over het algemeen ben ik hier zeer tevreden over. Ik heb geprobeerd om de afbeeldingen zo duidelijk mogelijk weer te geven en verschillende soorten afbeeldingen te gebruiken. Zo staan er foto's in het leerlingenboek, maar ook tekeningen, schematische afbeeldingen, tabellen en grafieken. Deze laatste zijn vooral afkomstig van betrouwbare sites als het KNMI en CBS.

Ik heb er bewust voor gekozen om verschillende afbeeldingen te gebruiken in de tekstgedeelte en het opdrachtengedeelte van het leerlingenboek. Zo worden bijvoorbeeld de zomerdijk, winterdijk en uiterwaarden op verschillende manieren laten zien. Ditzelfde geldt ook voor eb en vloed. Op deze manier leren leerlingen dat je bepaalde begrippen op meerdere manieren kunt weergeven. En ze leren om deze te herkennen in een nieuwe situatie/afbeelding. Dit sluit aan bij de doelen op IT-niveau (OBIT).

Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van de Grote Bosatlas (54e editie). Hier heb ik geen afbeeldingen uit overgenomen, maar ik heb wel gebruik gemaakt van de gegevens. Dit is voornamelijk terug te zien in de opdrachten die in het leerlingenboek staan. De leerlingen maken dus zelf ook veelvuldig gebruik van de atlas.

De gehele bronnenlijst staat in de docenthandleiding. Deze zit als bijlage bij dit verslag. Hierin staat voor elke paragraaf weergegeven welke bronnen er voor de tekst, afbeeldingen en figuren zijn gebruikt. Op die manier zijn ze makkelijk te vinden en kan de docent ze ook gebruiken als naslagwerk. En in het geval van afbeeldingen kan de docent ze gemakkelijk vinden en bijvoorbeeld op de beamer laten zien tijdens de uitleg. De complete bibliografie is daarom ook te vinden in de docentenhandleiding. De bibliografie in dit verslag vermeldt alleen de bronnen en literatuur die voor het begeleidend verslag gebruikt zijn.

Reflectie en evaluatie

Als ik kijk naar het eindproduct ben ik zelf erg tevreden. Het was een hele klus om alles in elkaar te zetten en kloppend te maken. Aan de andere kant merk ik dat ik inmiddels een aantal jaren ervaring heb in het lesgeven van het vak aardrijkskunde. Toen ik eenmaal een onderwerp gekozen had kwamen er al snel ontzettend veel ideeën. Ideeën die ik al eerder had opgedaan en soms al had gebruikt tijdens mijn eigen lessen. Maar het was in het begin nog veel te breed opgezet. Dus uiteindelijk heb ik het onderwerp bewust heel klein gehouden. En dat terwijl er nog veel informatie in zit over een heel aantal verschillende onderwerpen.

De samenhang tussen de onderwerpen vind ik zelf best goed. De opbouw van hoofd- en deelvragen klopt en het levert een mooi samenhangend geheel op. Ik moet wel zeggen dat ik hier regelmatig wat aan veranderd heb. Het was een beetje hetzelfde als bij het onderzoek dat ik voor de lerarenopleiding aardrijkskunde heb gemaakt. Hierbij was ook de oriëntatie en denkfase erg lang. Maar toen de opzet eenmaal op papier stond kon ik ook redelijk snel aan het werk.

Er zit enorm veel nadenkwerk in dit eindwerkstuk. Het bestaat uit allemaal onderdelen die een onderlinge samenhang moeten hebben die ook nog eens kloppend moet zijn. Dus even een tekst schrijven voor leerlingen en vervolgens de docentenhandleiding was geen optie voor mij. De tekst moest bepaalde onderdelen bevatten die gekoppeld zijn aan leerdoelen. Daar hoort vervolgens ook weer een vakdidactische opbouw bij die verantwoord moet worden. Die koppeling tussen al deze onderdelen maakte het wel een heel pittig proces. Er is een moment geweest dat ik een tijdje gestopt ben met het eindwerkstuk en eerst een aantal andere vakken heb afgerond. Juist omdat het denkwerk iets teveel energie kostte.

Wat ik zelf erg leuk vond om te zien is de manier waarop mijn klasgenoot en ik hetzelfde eindwerkstuk hebben aangepakt. Waar zijn begon met het uittypen van hele teksten begon ik op een totaal andere manier. Iets dat trouwens ook heel goed bij haar manier van werken past. En het materiaal is ook anders omdat het geschreven is voor een veel hoger niveau dan de leerlingen waar ik over het algemeen mee werk.

Zo ben ik, nadat ik het onderwerp en de hoofd- en deelvragen had geformuleerd, eerst bezig gegaan met het maken van een begrippenlijst. Die zijn uiteindelijk, in combinatie met de bijbehorende leerdoelen, de basis geworden voor het hele eindwerkstuk. Aan de hand van deze begrippen ben ik eerst op zoek gegaan naar beeldmateriaal. Het begin van het leerlingenmateriaal bestond dus voornamelijk uit een begrippenlijst en afbeeldingen. Daarna ben ik begonnen met het schrijven van de teksten waarin de begrippen en de lesstof wordt uitgelegd.

Deze manier van werken past denk ik perfect bij mij. Ik ben een beelddenker en ik vind het zelf erg fijn als ik voorbeelden zie of hoor. Dus als ik duidelijk wil maken aan leerlingen wat een begrip betekent dan maak ik al snel gebruik van eigen ervaringen, plaatjes of voorbeelden. Iets wat denk ik ook aansluit bij de manier waarop de leerlingen waarmee ik werk (VMBO onderbouw).

Ik besef me ook dat hier een gevaar in schuilt. Dat ik teveel uitga van mijn eigen manier van denken en leren. Maar toch krijg ik regelmatig positieve reacties van leerlingen en ook in feedback op de lessen geven ze terug dat ze het fijn vinden om veel voorbeelden te krijgen tijdens de uitleg.

Verder ging veel in het hele proces ook heel onbewust. De lay-out en het gebruik van een bepaald lettertype en grootte is iets wat ik al jarenlang op (ongeveer) dezelfde manier doe. Soms omdat het aansluit bij afspraken binnen de school, zoals het gebruik van lettergrootte 12. Eerder moesten we toetsen voor leerlingen met dyslexie vergroten op A3 formaat. Nu is

het standaard zo dat deze leerlingen een 'groot' lettertype krijgen. Ik gebruik dit lettertype voor al mijn toetsen en materiaal wat ik maak voor leerlingen.

Ik denk dat dit eindwerkstuk past bij mij en bij mijn visie op het vak aardrijkskunde en het onderwijs. Achteraf gezien ben ik best een beetje verbaasd over de keuze voor dit onderwerp. Ik hou zelf erg van de sociale kant van aardrijkskunde terwijl dit best een fysisch geografisch hoofdstuk is. Maar ik zie ook de actualiteiten erin terug, iets wat mij erg aanspreekt. En de kennis van meer dan alleen je eigen plekje, maar de verbanden die er zijn tussen wat we hier, in onze woonomgeving, doen en wat er daarbuiten zich allemaal afspeelt. Dat we met z'n allen verantwoordelijk zijn voor de keuzes die we maken en dat we ook moeten leven met de gevolgen hiervan. Iets wat ik ook de leerlingen wil meegeven. Bewust bezig met wat je doet en welke keuzes je maakt. En ook de diepere laag die ik vanuit mijn geloof hierin wil leggen. Zeker als het gaat om milieu en klimaatverandering. En daarbij wil ik ze niet vertellen wat ze moeten doen, maar het ze zelf laten uitzoeken en ontdekken en eigen keuzes leren maken.

Dit alles zie ik ook weer terug in de onderwerpen die aan bod komen in dit eindwerkstuk. En ook in de verantwoording van mijn keuzes op het gebied van vakinhoud en didactiek. Ik wil de leerlingen op een zo goed mogelijke manier nieuwe kennis bijbrengen en ze laten ervaren waarom een vak als aardrijkskunde belangrijk is!

Ik merk dat ik ook erg benieuwd ben naar wat de leerlingen ervan vinden. Om dit vak goed af te ronden moet ik een presentatie geven van mijn vakdidactisch eindwerkstuk. Hierbij hoop ik op opbouwende kritiek natuurlijk. Maar de echte graadmeter voor mij zijn de leerlingen.

Ik heb met veel plezier, en af en toe wat frustratie, gewerkt aan dit vakdidactisch eindwerkstuk. En ik hoop het in de toekomst ook zeker te gaan gebruiken.

Bibliografie

- Berben, M., & van Teeseling, M. (2014). *Differentiëren is te leren*. Amersfoort: CPS Onderwijsontwikkeling en advies.
- van den Berg, G., Bosschaart, A., Kolkman, R., Pauw, I., van der Schee, J., & Vankan, L. (2009). *Handboek vakdidactiek aardrijkskunde*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.
- Bieger, R. (2016). <http://www.kredieter.nl/blog/huis-onder-water>. Opgeroepen op juni 4, 2016, van www.kredieter.nl.
- Ebbens, S., & Ettekoven, S. (2009). *Effectief Leren*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Förre, M., Kenter, B., & Veenman, S. (2006). *Coöperatief leren*. Amersfoort: CPS Onderwijsontwikkeling en advies.
- knag.nl. (2002, december). http://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CC0QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.knag.nl%2Ffileadmin%2Fimg%2Fonderwijs%2FVoortgezet_onderwijs%2FKERNDOELEN_onderbouw_knag.doc&ei=llpAVYXOJ5XtavbtgZgG&usg=AFQjCNEcbIp9seiQTYmc8is-tmBa-l1mw&bv. Opgeroepen op april 28, 2015, van www.knag.nl.
- wetten.overheid.nl. (2016). <http://wetten.overheid.nl/BWBR0019945/2012-12-01#Artikel1>. Opgehaald van wetten.overheid.nl.

Bijlagen

Bijlage 1: Leerlingenboek

Bijlage 2: Docentenhandleiding